

**The early medieval settlement complex
at Czermino in the light of results
from 2010-2011 research**

Material evidence

**Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy
w Czerminie w świetle wyników badań
z lat 2010-2011**

Podstawy źródłowe

Volume I
Plates / Tablice

U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ/FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPAS

Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Leipzig
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Rada Redakcyjna / Herausbergremium

Marian Rębkowski, Maren Röger, Katarzyna Trybała-Zawiślak

Redakcja Serii / Redaktion der Reihe

Matthias Hardt, Marcin Wołoszyn

Tom 9, część 1 / Band 9, Teil 1

**The early medieval settlement complex
at Czermino in the light of results
from 2010-2011 research**

Material evidence

**Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy
w Czerminie w świetle wyników badań
z lat 2010-2011**

Podstawy źródłowe

edited by
Marcin Wołoszyn

U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ/FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPAS

Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa (GWZO), Leipzig
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Redakcja tomu / Herausgeber des Bandes

Marcin Wołoszyn

Recenzenci tomu / Rezensenten des Bandes

Sebastian Brather, Lumír Poláček

Tłumaczenia / Übersetzungen

Autorzy / Autoren oraz / sowie
Anna Kinecka, Anna Sosenko, Agnieszka Karp

Skład / Layout

Irena Jordan

Obróbka graficzna / Graphik

Urszula Bąk, Elżbieta Fiedler-Żrałka, Iwona Florkiewicz, Irena Jordan, Joanna Małocha, Jadwiga Olbrot,
Jolanta Ożóg, Patryk Maruszczak, Jakub Skłucki, Urszula Socha, Karolina Zagrabińska-Dutka, Michał Znamirowski
oraz / sowie Stowarzyszenie Archeologów Terenowych STATER

Projekt okładki / Layout des Umschlages

Irena Jordan

Zdjęcie na okładce / Photo auf dem Umschlag

Czermno. Aplikacja zdobiona wyobrażeniem fantastycznej bestii-gryfa (zabytek nr 260)
Czermno. Applikation verziert mit dem Bild eines fantastischen Greifentiers (Fund Nr. 260)

Druk tomu I / Druck von Band I

Poligrafia Salezjanie

Dystrybucja / Distribution

Leipziger Universitätsverlag
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

© Copyright by Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa (GWZO), Leipzig 2022

© Copyright by Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2022

© Copyright by Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2022

ISBN: 978-83-66463-71-4

ISBN: 978-83-8277-051-3

The present volume is the result of co-operation of institutions named here:

Leibniz Institute for the History and Culture
of Eastern Europe (GWZO), Leipzig

Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences, Warsaw

Institute of Archaeology
University of Rzeszów, Rzeszów

Maria Curie-Skłodowska University
Institute of Archaeology, Lublin

Dr Janusz Peter Regional Museum
in Tomaszów Lubelski

A publication sponsored by the:

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

SACHSEN

Life is like a play: it's not the length,
but the excellence of the acting that matters
Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*, No. 77
(translated by R. Gummere)

Jolanta (Jola) Ożóg (1971-2022)
in memoriam

*Było cymbalistów wielu
Ale żaden nie śmiał zagrać przy Jankielu*
Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, ks. XII

Pamięci Joli Ożóg (1971-2022)

TABLE OF ILLUSTRATIONS

I.	<i>Preface</i>	13
II.	<i>Janusz Peter – a Renaissance man of his time</i>	29
III.	<i>Czermno 2010-2011. Research history and methods, system of presenting archaeological material in this volume</i>	39
IV.	<i>Roman Period and Migration Period Metal Finds from Czermno and its vicinity</i>	65
V.	<i>Arms and Armour finds from Czermno on the Huczwa River: Fieldwork season 2010-2011</i>	85
VI.	<i>Ornaments and articles of clothing</i>	151
VII.	<i>Bell-shaped pendants</i>	323
VIII.	<i>Early medieval glass artefacts from Czermno and Gródek on the Bug River</i>	329
IX.	<i>Kyiv medieval glass (10th – 13th centuries): A survey of archaeological finds</i>	377
X.	<i>Sacral objects</i>	387
XI.	<i>Coin finds</i>	461
XII.	<i>Remarks on sphragistic material</i>	473
XIII.	<i>Other artefacts related to trade</i>	517
XIV.	<i>Bone and antler artefacts</i>	591
XV.	<i>Amphorae</i>	611
XVI.	<i>Artefacts related to weaving (including spindle whorls made of Ovruch slate)</i>	613
XVII.	<i>Other stone artefacts (whetstones, casting moulds)</i>	615
XVIII.	<i>Artefacts related to food production and gathering</i>	623
XVIII. a.	<i>Agricultural tools (sickle, short scythe)</i>	
XVIII. b.	<i>Tools related to fishing (hooks, harpoons)</i>	
XIX.	<i>Other Early Medieval artefacts</i>	627
XIX. a.	<i>Objects related to household equipment and furnishings</i>	
XIX. b.	<i>Objects related to household management</i>	
XIX. c.	<i>Objects related to domestic crafts</i>	
XIX. d.	<i>Other artefacts</i>	
XX.	<i>Flint artefacts</i>	657
XXI.	<i>Standardised list of archaeological material presented in this volume</i>	659

SPIS ILUSTRACJI

I.	<i>Słowo wstępne</i>	15
II.	<i>Janusz Peter – człowiek renesansu swoich czasów</i>	29
III.	<i>Czermno 2010-2011. Historia i metody badań, sposób prezentacji materiału zabytkowego w niniejszym tomie</i>	39
IV.	<i>Kolekcja zabytków metalowych z okresów rzymskiego i wędrowek ludów z Czermna i okolic</i>	65
V.	<i>Militaria z Czermna nad Huczwą. Znaleźiska z lat 2010-2011</i>	85
VI.	<i>Ozdoby i części stroju</i>	151
VII.	<i>Zawieszki dzwoneczkowate</i>	323
VIII.	<i>Wczesnośredniowieczne wyroby szklane z Czermna i Gródka nad Bugiem</i>	329
IX.	<i>Kijowskie szkło średniowieczne (X-XIII w.). Przegląd znalezisk</i>	377
X.	<i>Sakralia</i>	387
XI.	<i>Znaleźiska monet</i>	461
XII.	<i>Uwagi na temat materiału sfragistycznego</i>	473
XIII.	<i>Pozostałe zabytki związane z handlem</i>	517
XIV.	<i>Wyroby kościane</i>	591
XV.	<i>Fragmenty amfor</i>	611
XVI.	<i>Zabytki związane z tkactwem (w tym przęśliki z łupku owruckiego)</i>	613
XVII.	<i>Pozostałe zabytki kamienne (oselki, formy odlewnicze)</i>	615
XVIII.	<i>Zabytki związane z produkcją i zdobywaniem pożywienia</i>	623
XVIII. a.	<i>Narzędzia rolnicze (sierp, półkosek)</i>	
XVIII. b.	<i>Narzędzia związane z rybołówstwem (haczyki, harpuny)</i>	
XIX.	<i>Pozostałe zabytki wczesnośredniowieczne</i>	627
XIX. a.	<i>Przedmioty związane z osprzętem i wyposażeniem domostw</i>	
XIX. b.	<i>Przedmioty związane z gospodarstwem domowym</i>	
XIX. c.	<i>Przedmioty związane z rzemiosłem domowym</i>	
XIX. d.	<i>Inne przedmioty</i>	
XX.	<i>Zabytki krzemienne</i>	657
XXI.	<i>Ujednolicony wykaz materiału zabytkowego zaprezentowanego w niniejszym tomie</i>	659

PREFACE

In autumn of 2010 and spring of 2011 on the initiative of Professor dr hab. Andrzej Kokowski, with the participation of Marcin Piotrowski MA (Institute of Archaeology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin), and in cooperation with Artur Troncik (owner of private company PROSPEKCJA metal detector studies were carried out at Czeremno.

Archaeological finds from this fieldwork were fabulous. Expertly publicised by Professor Andrzej Kokowski they drew the attention cross Poland to the stronghold site on the River Huczwa. With generous funding from the Research Centre in Leipzig (current name: Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa [GWZO]) and dedication of Dr. Elżbieta M. Nosek, conservation specialist, the treasures from Czeremno were restored and recognized as the most important archaeological discovery in Poland in 2011.

Today – more than a decade later – we present the results yielded by the study of the assemblage recovered in 2010 and 2011: a Catalogue of finds, the dating of selected objects and the results of typological analyses, photographic images and drawings. Out of 2.992 finds subjected to the research 1.920 are presented in photographs and drawings. The volume of this graphic material made it necessary to publish the research in two volumes: Volume I which contains drawings only (published in 2022), and Volume II which includes analyses of selected categories of finds and their catalogue descriptions (to be published in 2023). For the sake of clarity the drawings and photographs of individual groups of finds have the same number as the chapter with their discussion in Volume II, e.g., military objects (Chapter V) are placed in figures with a number that starts with V, glass objects discussed in Chapter VIII are presented in figures which have a number which starts VIII.

A detailed discussion of tasks completed in 2018-2023 within the grant *The Golden Apple of Polish archaeology. Stronghold complexes at Czeremno and Gródek (Cherven' Towns) – chronology and function in the light of past and current research*, part II is given in the Introduction to Volume II.

*

At this point it is my pleasure to acknowledge at more length the contribution made by several people without whose involvement this volume could not have been written and who deserve more attention than is usually given in the Editorial notice.

Das Geld regiert die Welt – thus, it is only proper to begin with members of the administration – at the University of Rzeszów: Ewa Przybyszewska, Magdalena Rzucek; at GWZO, Leipzig: Antje Fritzsche, Tobias Engelmann) who patiently and professionally supported, and continue supporting the plans and dreams of our research team.

The drawings of archaeological objects from Czeremno were made by: Jolanta Ożóg (Institute of Archaeology and Ethnology PAS, Cracow), Joanna Małocha (Pontifical University of John Paul II in Krakow), Barbara Zajac (National Museum in Krakow), Jadwiga Olbrot (Cracow) and Karolina Zagradińska-Dutka (Cracow). The photographs were made by: Michał Znamirowski, Jakub Skłucki (Institute of Archaeology

Jagiellonian University) and Patryk Maruszczak (Institute of Archaeology, University of Rzeszów). Graphic design and layout are mostly the work of Urszula Socha and Urszula Bąk from the Institute of Archaeology Jagiellonian University. The book owes its final physical form to Elżbieta Fiedler-Żrałka (Institute of Archaeology Jagiellonian University). Barbara Chudzińska (Institute of Archaeology Jagiellonian University) also named on the copyright page – with her tenacity made sure that the galley *Czermno research 2010-2011* powered by the effort of so many rowers had a safe landing; Irena Jordan (until recently, of the Institute of Archaeology and Ethnology PAS, Cracow), focused mostly on editing Volume II (pending in 2023) but made a welcome contribution to Volume I. Iwona Florkiewicz (Institute of Archaeology University of Rzeszów) and Jolanta Bagińska (Dr. Janusz Peter Museum in Tomaszów Lubelski) tirelessly organized the logistics of having the artefacts circulate between Tomaszów, Cracow and Rzeszów. Iwona Florkiewicz with Piotr Zagórski (Faculty of Earth Sciences and Spatial Management, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin) made the maps of distribution of archaeological objects recovered in Czermno in 2010 and 2011.

Last but not least, Anna Kinecka (Wrocław), Anna Sosenko (Cracow) and Agnieszka Karp (Cracow) translated the main text and figure captions.

*

Sadly, one of the people in this group Jolanta Ożóg, or Jola as she was known to most of us, is no longer with us to sit back and relax, happy that the book is finally out.

In 1992 Jola joined the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Cracow as an illustrator, working on archaeological sites and in the office – in the palace at Igołomia and in Cracow at No. 17 Sławkowska Street (see Fig. 1: 1-15). Today, archaeological documentation work has been revolutionised by the technological progress and digital cameras and other forms of electronic recording are now the norm. Jola started her work before the digital era. Her strengths included diligence and patience (needed not only in her work with artefacts, but also with people [the humble author of these words included]), but above all else – she was really good at her job. As time went by she moved with increasing confidence in the digital world and this proved to her advantage as her declining health made her increasingly work from home.

With the archaeological material from the Cherven' – Towns area preserved and researched by more than one centre Jola's drawn documentation was invaluable. While she was not the only illustrator of arms and armaments, jewellery and pottery, without her dedication the books about Czermno and Gródek would have taken much longer to be published. Her extensive professional experience meant that entire series of monuments could be left to her without a word of comment – she knew exactly how to document them in drawings. Jola was meticulous and focused on her work, but always kind and willing to have a good laugh.

We all knew that she was seriously ill, but for all of us the news of her death on 18th October 2022 was a shock. Yes, there are no irreplaceable but don't we remember those who passed away precisely because with their death something really ended?

Rest in peace, Dear Jola

Marcin Wołoszyn

Cracow – Rzeszów – Leipzig 24th December 2022

SŁOWO WSTĘPNE

Jesienią 2010 i wiosną 2011, z inicjatywy Profesora dr hab. Andrzeja Kokowskiego, przy udziale mgr Marcina Piotrowskiego (Instytut Archeologii UMCS) i we współpracy z Arturem Troncikiem (firma PROSPEKCJA) – przeprowadzono we wsi Czermno badania z użyciem wykrywaczy do metali.

Jakość odkrytych wówczas zabytków, ale i talent literacki informującego o nich profesora Andrzeja Kokowskiego przesądziły o tym, że badania w grodzie nad Huczwą stały się powszechnie znane w całej Polsce. Gdy wkrótce – dzięki środkom przekazanych przez Ośrodek Badawczy w Lipsku (obecna nazwa: Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa [GWZO]) oraz talentowi konserwator, dr Elżbiety M. Nosek – skarby z Czermna zostały odrestaurowane uznano je za najważniejsze archeologiczne odkrycie w Polsce w roku 2011.

Dziś – dekadę od tamtych wydarzeń – prezentujemy wyniki ówczesnych badań, przede wszystkim katalog znalezisk, wyniki analiz chronologicznych, typologicznych wybranych zabytków oraz ich dokumentację fotograficzną i rysunkową. W opracowaniu uwzględniono 2992 znalezisk, prezentując 1920 z spośród nich na fotografiach i rysunkach. Tak znaczna ilość materiału ilustracyjnego zadecydowała o tym, że całość opracowania podzielono na dwa tomy: pierwszy (wydawany w 2022 r.), w którym zamieszczono wyłącznie ryciny oraz drugi (zostanie wydany w 2023 r.), w którym Czytelnik znajdzie analizę wybranych kategorii zabytków oraz ich opisy katalogowe. Aby uzyskać przejrzysty układ niniejszego tomu poszczególne kategorie rycin noszą numerację zgodną z numeracją rozdziałów, tomu I, tzn. zabytki związane z uzbrojeniem (rozdział V) znajdują się na rycinach zaczynających się numerem V, a szklane, które omówiono w rozdziale VIII zaprezentowano na rycinach zaczynających się numerem VIII, itd.

Szczegółowe omówienie prac zrealizowanych w latach 2018-2023 w ramach grantu *Złote jabłko polskiej archeologii. Zespoły grodowe w Czermnie i Gródku (Grody Czerwieńskie)*, część II, *Dokończenie prac dokumentacyjnych* (NPRH, nr 11H 18 0344 86) znajdzie Czytelnik we wprowadzeniu jakie zostanie opublikowane w tomie poświęconym analizie zabytków.

*

W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę Czytelników na zespół osób, bez których ten tom nie mógłby powstać i na które zwykle nie zwraca się uwagi – bohaterów drugiego planu, wymienianych często jedynie na stronach redakcyjnych.

Das Geld regiert die Welt – trudno więc nie zacząć od administracji (Uniwersytet Rzeszowski: Ewa Przybyszewska, Magdalena Rzućek; GWZO, Lipsk: Antje Fritzsche, Tobias Engelmann) która cierpliwie i profesjonalnie wspierała i wspiera plany i marzenia naszego zespołu badawczego.

Rysunki zabytków wykonały: ś.p. Jolanta Ożóg (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków), Joanna Małocha (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), Barbara Zajac (Muzeum Narodowe w Krakowie) oraz Jadwiga Olbrot (Kraków) i Karolina Zagradińska-Dutka (Kraków). Autorami większości

zdjęć są Michał Znamirowski, Jakub Skłucki (Instytut Archeologii UJ w Krakowie) i Patryk Maruszczak (Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego). Opracowaniem graficznym znacznej części materiału ilustracyjnego i przygotowaniem go do łamania zajęły się Urszula Socha i Urszula Bąk, obie z Instytutu Archeologii UJ w Krakowie. Tym wszystkim plikom formę książki nadała Elżbieta Fiedler-Żrałka (Instytut Archeologii UJ). Na stronie redakcyjnej znajduje się też nazwisko Barbary Chudzińskiej (Instytut Archeologii UJ) bez stanowczości której – napędzany wysiłkiem tyłu wioślarzy – okręt *Czermno badania 2010-2011* nigdy nie dopłynąłby do portu, a także Ireny Jordan (do niedawna Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków), która wprawdzie skoncentrowała się na redagowaniu tomu II (ukáže się w 2023 r.), ale bez udziału której tom prezentujący materiał ilustracyjny byłby uboższy. Iwona Florkiewicz (Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego) oraz Jolanta Bagińska (Muzeum im. Dr Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim) niezmordowanie organizowały transport zabytków pomiędzy Tomaszowem, Krakowem i Rzeszowem. Iwona Florkiewicz wraz z Piotrem Zagórskim (Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin) przygotowała mapy rozmieszczenia poszczególnych zabytków odkrytych w Czermnie w latach 2010-2011.

Nie można wreszcie pominąć pracy tłumaczek: Anny Kineckiej (Wrocław), Anny Sosenko (Kraków) i Agnieszki Karp (Kraków), które przygotowały angielskie wersje podpisów do ilustracji.

*

Jednakże najważniejszą osobą w tym gronie jest Jola – świętej pamięci Jolanta Ożóg. Od 1992 r. Jola pracowała w krakowskim Oddziale Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, wykonując różne prace rysownicze – tak w trakcie badań terenowych, jak i w gabinecie – w pałacu w Igołomii lub siedzibie oddziału na Sławkowskiej 17 (por. Ryc. I: 1-15). Dziś – w konsekwencji ogromnego postępu technicznego – w przygotowaniu dokumentacji archeologicznej coraz większą rolę odgrywają wykonywane aparatem cyfrowym zdjęcia czy inne formy zapisu elektronicznego, a zwłaszcza obróbki graficznej. Jola rozpoczęła pracę zanim było to możliwe. Jej siłą okazała się pracowitość, cierpliwość (nie tylko do zabytków, ale i współpracujących z Nią archeologów [w tym piszącego te słowa]), ale przede wszystkim – talent. Z czasem coraz pewniej poruszała się w świecie elektronicznym, zaś postępujące kłopoty ze zdrowiem decydowały o tym, że coraz bardziej liczyła na możliwość pracy w domowym *e-biurze*.

Brak jednego ośrodka gromadzącego i opracowującego zabytki z Grodów Czerwieńskich sprawia, że dokumentowanie zabytków przez Jolę stało się tak ważne. Nie była jedyną osobą, która wykonywała rysunki elementów uzbrojenia, ozdób czy zwykłych garnków, ale bez Jej zaangażowania książki o Czermnie i Gródku nigdy nie ukazałyby się w takim tempie. Ogromne doświadczenie zawodowe powodowało, że można było bez słowa komentarza pozostawić Jej całe serie zabytków – świetnie wiedziała jak je dokumentować. Jola była skrupulatna i skoncentrowana na pracy, ale zawsze życzliwa, skłonna do żartu.

Wszyscy wiedzieliśmy, że ciężko chorowała, dla wszystkich jednak wiadomość o Jej śmierci – 18 października 2022 – była ogromnym zaskoczeniem. Tak, nie ma ludzi niezastąpionych, ale przecież pamiętamy o tych, którzy odeszli właśnie dlatego, że wraz z ich śmiercią coś się naprawdę skończyło.

Spoczywaj Jolu w pokoju!

Marcin Wołoszyn

Kraków – Rzeszów – Lipsk 24 XII 2022